

PER I. GEDIN

Bäste bokförläggare! Från en förläggares vardag.

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Av Per I. Gedin:

Den nya boken 1966

Litteraturen i verkligheten 1975 (ny utvidgad upplaga 1997)

Förläggarliv 1999

Lena och Georg – En brevväxling om kärlek (red.) 2001

Litteraturens örtagårdsmästare – Karl Otto Bonnier och hans tid 2003

Verner von Heidenstam – Ett liv 2006

Varför får Heidenstam inte vara den han är? 2011

Jag – Carl Larsson 2011

Nedre Manilla 2012

Karin! Karin! Karin! Min engel! Brevväxlingen mellan Karin och Carl Larsson
– ett urval 2013

Isaac Grünewald – modernist och människa 2015

*När Sverige blev modernt – Gregor Paulsson, Vackrare vardagsvara,
funktionalismen och Stockholmsutställningen 1930* 2018

August Brunius, kritiker 2022

Albert Bonniers Förlag

Box 3159, 103 63 Stockholm

www.albertbonniersforlag.se

info@albertbonniers.se

ISBN 978-91-0-080861-7

COPYRIGHT © Per Gedin, 2025

FORMGIVARE, OMSLAG OCH INLAGA Annika Lyth

BILDREDAKTÖR Susanna Mälarstedt

FÖRSTA TRYCKNINGEN

TRYCK Scandbook, EU 2025

Till Ann Katrin

Inledning av Albert Bonnier

Per Gedin ger raka besked till sina författare i den korrespondens som är den här bokens kärna. Det är ord och inga visor. Här finns tydliga råd och omdömen om de insända manuskripten, men också tuffa argument om kostnader och avtal. Han ger läsaren en osminkad inblick i hur det ser ut bakom böckernas snygga omslag, om förhandlingarna, de små detaljerna och alla krav som författarna har. Det är välskrivna brev från båda håll och där finns mycket som anas mellan raderna.

Det är inte så man skriver idag. Det är vittnesmål från en tid – för inte särskilt länge sedan – då det brevskrivna ordet hade en särskild betydelse. Och det är med de stora elefanterna som Per brevväxlar: Per Wästberg, Olof Lagercrantz, Herbert Tingsten, Joseph Heller, Alexander Solzjenitsyn, Amos Oz, John Irving, Suzanne Brøgger med flera.

För mig väcker Pers brevsamling många starka minnen. I januari 1981 kom jag till ett ståtligt townhouse på en av Stockholms finaste adresser. Jobberbjudandet hade jag fått av en av Pers förtrogna, marknadschefen Sigvard Olsson, som jag lärt känna i Risbergs bokhandel. Huset andades gammal borgerlig högreståndsmiljö som Per låtit omvandla till ”bohemian chic”. Det var en labyrinth av trappor och korridorer, långt ifrån någon konventionell kontorstillvaro. Vi satt alla i vad som tidigare måste ha varit olika sovrum, salonger och jungfrukammare. Jag fick en plats i den tidigare chaufförsbostaden. Men det var förstås inte bara ett fint hus. För-

laget var ”da shit”, som min tonårsdotter skulle uttrycka det. Jag hade förstås velat minnas att jag packade upp utsmugglade manuskript från Aleksandr Solzjenitsyn eller var med om spännande förhandlingar kring Gabriel García Márquez utgivningsrätter, men det var jag inte. Fast ändå, när jag kom var W&W det coolaste förlagshuset i stan, det rådde det inget tvivel om. Huset var fyllt av medarbetare som Per handplockat genom åren. En rad färgstarka personligheter där den mest originella kanske var receptionisten Göta, som även var självlärd zonerapeut. Hon brukade behandla redaktörernas stela kroppar med olika salvor på köksbordet efter arbetstid. Det fick jag klart för mig när jag insåg att det inte var smör som låg kvar på bordet vid frukosten. Det var en familjär stämning i denna böckernas borg, men det rådde inget tvivel om vem som var chefen.

Jag började som säljare för distrikt Norrland. Det innebar att jag körde ca 350 mil fyra gånger om året i omväxlande midnattssol, kyla och mörker. Jag besökte bokhandlare som låg spridda i den svenska storskogen med enorma avstånd mellan sig. De var ofta originella och sympatiska personer som till exempel bröderna Helins i Bollnäs. När jag kom farande blev jag bjuden på middag. Brödernas mamma, som då var i nittioårsåldern, såg till att jag fick med mig matsäck bestående av öl och kokosbullar när jag skulle fortsätta till Orsa och Mora. ”Du ska stanna och äta, skogen är tung och du måste vara stark”, sa hon.

Under de här resorna fick jag lära känna människor som bodde i den avfolkningsbygd som större delen av Sverige består av. Det är resor som förlagen inte gör längre. I vår digitala tillvaro finns inte utrymme för det, den kontakten går förlorad.

Det var inte bara långa bilfärder ut i obygderna som ingick i mina arbetsuppgifter. Jag var också marknadsassistent, och som sådan träffade jag en del av förlagets viktigaste författare. En av dem var amerikanen John Irving. Han hade slagit igenom med bästsäljaren *Garp och hans värld*. Som internationellt storsäljande författare fick

han naturligtvis alltid specialservice. Han hämtades med limo på flygplatsen och bodde alltid på Grand Hôtel. Vid någon av hans marknadsföringsresor till Stockholm skulle han signera böcker på Akademibokhandeln. Han kom direkt från en signering i Washington DC, där det hade behövts kravallpolis för att hålla ordning på de gigantiska signeringsköerna. John Irving såg litet undrande ut där han satt bakom boktravarna vid signeringsbordet i Stockholm. Var är alla? Vi var några stycken från förlaget som fick kommanderas ut för att bilda kö. Storsäljande amerikanska författare var inte självklara publikmagneter i Stockholm.

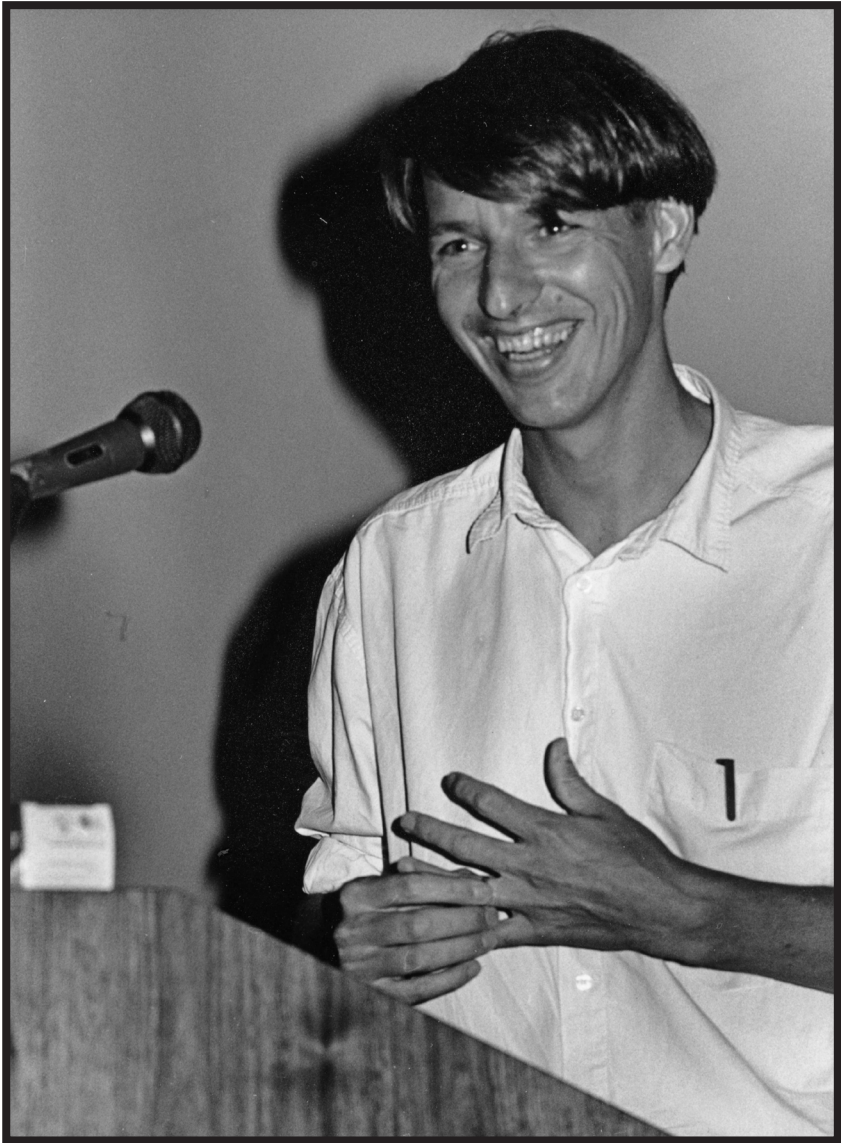
De mindre kommersiella författarbesöken fick hålla tillgodo med en mer sparsam marknadsföringsbudget. Det var 80-tal och svenska förläggare började leta efter en alternativ politisk facklitteratur som var populär i USA. W&W hade köpt rättigheter-na till Mark Satins bok *New Age Politics*, ett slags reaktion på den börshysteri och materialistiska dollarkultur som var så påtaglig i Amerika. Författaren hade, kanske litet förhastat, bjudits in till Sverige. Per visste att jag bodde ensam i en egen lägenhet och föreslog genast att Mark kunde låna den. Jo, det gick väl bra, sa jag och flyttade motvilligt hem till min mamma i ett par dagar. Den amerikanska författaren flyttade in i mitt hem och W&W sparade in hotellkostnaden. Mark var mycket nöjd med arrangemanget. Han förstod att hans bok inte var någon kassako i Sverige. Jag undrade litet försiktigt hur den lyckats bli det i hans hemland, men det var han inte förvånad över. "In America there is always a million to support you", sa han.

Det är alltid spännande att så här långt efteråt se tillbaka på sådant som blivit närmast historiskt, att ha varit på plats när det hände. Jag minns en lunchpaus på förlaget när Per spelade upp ett kassetband för oss. "Jag har fått det av Uffe (Lundell)", och nu undrade han vad vi bland personalen tyckte. Det var ett demoband från Ulfs kommande platta. "Jag trivs bääääst i öppna landskaaaap", gnlade Per, kan det här bli något?

På tal om Ulf Lundell och brev så vill jag understryka att Ulf har godkänt att vi publicerar hans brev den här gången. Vi råkade hamna i en konflikt när jag gav ut antologin *Fittstim* år 1999 och olovandes publicerade ett brev han skrivit till den då unga musikrecensenten Karolina Ramqvist. Det blev av olika skäl en komplicerad medicirkus kring den händelsen och inte alldeles lätt att hantera. Per var mycket stöttande då.

En litet otippad sida var Pers stora intresse och djupa kunskap om min familjs betydelse för bokbranschen i Sverige. Jag fick läsa manuset till *Karl Otto Bonnier – litteraturens örtagårdsmästare* i korrektur och lärde mig mycket som jag inte hade en aning om tidigare. Det är en djupdykning i skiftet mellan 18- och 1900-talet och den svenska litteraturens guldålder samt släkten Bonniers relationer till de stora författarna från den tiden.

Bokförläggaren Per Gedin har på många sätt varit min yrkesmässiga förebild och inspiratör. Han var min första chef i förlagsbranschen. Det är fortfarande en unik upplevelse att ha Per som samtalspartner i frågor som gäller förlagsverksamheten och författare. Med den här boken delar Per ocensurerat med sig av sin långa förlagserfarenhet till alla som kan tänkas vara intresserade av både branschen, litteraturen och inte minst författarna.

Albert Bonnier 1989

Förord

Innan jag kom till Wahlström & Widstrand hade jag en viss erfarenhet av bokutgivning, först som chef för en bokklubb, Svalan, och sedan som ansvarig för pocketförlaget Aldus. Ingen av dessa uppgifter innebar några mer omfattande författarkontakter – i båda fallen gällde det sekundärutgivning, det vill säga böcker som hade utgivits tidigare och nu skulle få ett nytt format.

När jag nu mötte ”levande” författare var skillnaden avsevärd. Det tog tid innan jag helt förstod hur viktigt samarbetet mellan förläggare och författare var. Jag var ju ansvarig för författarens hela professionella tillvaro – framförallt ekonomin, men ibland också, för att uttrycka det drastiskt, hela livssituationen. Var förläggaren entusiastisk var allt bra, om han krävde ändringar i manuskriptet kunde det bli kris och om han refuserade det nya manuskriptet kunde det påverka författarens hela liv.

Lika ansvarsfull var relationen till blivande författare. Även där kunde ett antagande eller en refus påverka den förhoppningsfulla debutantens framtid, även om de som hade seriösa författarplaner inte gav sig så lätt.

Därför har det varit viktigt för mig att skriva denna bok. Förläggarminnen handlar i allmänhet om förläggaren själv och dennes framgångar, om möten med berömda författare och kritiker- och försäljningsframgångar. Alla misslyckanden kommer i andra hand eftersom förläggaren ju i slutändan har lyckats. (Jag har själv en del i detta sammanhang: se min bok *Förläggarliv* från 1999.)

Nu ville jag skriva om vardagen på ett medelstort allmänlitterärt förlag och det med stöd av författarnas röster i form av brev till förlaget. Vardagen betyder just diskussioner om manuskripten, utformningen av den färdiga boken, klagandet på marknadsföringen och framförallt ekonomin. Likaså bråk med tryckeri, bokhandel, bibliotek och även med kolleger och konkurrenter. Så här i backspeglarna har jag fått allt större förståelse för framförallt författarnas oro över hur det skulle gå för deras verk, över kritiken, marknadsföringen och ekonomin. Och i slutändan, trots allt, lyckokänslan över en kreativ process som hade inverkan på vårt kulturliv.

”Publishing is a cottage industry”, brukade mina amerikanska förläggare säga, alltså en personligt driven verksamhet oberoende av förlagets storlek. Den tid som jag skriver om sträcker sig från början 1960-talet till slutet av 1980-talet. Då var förläggari fortfarande ett hantverk, där det personliga mötet mellan bokförläggaren och författaren var en pågående process. Numera har de stora förlagen till en del blivit en industri där författaren är en kugge i maskineriet. Där finns ingen förläggare med insikt i alla förlagets delar – redaktion, produktion och marknadsföring – som författaren har direktkontakt med. Där finns dock de mindre förlagen som på ett bra sätt upprätthåller traditionen.

1961

I september 1961, trettiofyra år gammal, blev jag chef för och delägare av bokförlaget Wahlström & Widstrand, där Bonniers var majoritetsägare. W&W var ett av Sveriges äldsta existerande förlag, grundat 1884.

W&W hade haft en framstående kulturhistorisk och litterär utgivning, men nu var förlaget konkursmässigt med stora skulder, och de enda tillgångarna var en intressant backlist och ett fåtal bra författare, de flesta äldre. Någon förnyelse hade av olika anledningar inte ägt rum de senaste åren.

Jag brydde mig inte. Ingenting kunde hindra mig från att sätta igång. Jag tänkte inte på alla hot som fanns i framtiden, utan begav mig helt enkelt ensam till Regeringsgatan 83 en dag i september 1961. Ingen introducerade mig eller gav mig några upplysningar. W&W var i ett sorgligt tillstånd – personalen bestod av tjugo personer, varav åtta var lagerarbetare. Förlaget hade nämligen lager och distribution i källaren. Kontorspersonalen bestod i huvudsak av äldre damer, några hade arbetat där sedan 20-talet, och några unga flickor. Alla var underbetalda och rädda för vad som skulle hända. De såg på mig som en bödel utsänd från Bonniers för att lägga ner förlaget och göra dem arbetslösa. Även kontoret var föråldrat. Det var utrustat med jalousiskrivbord från sekelskiftet och man skrev med stålpena, det fanns inte ens räknemaskiner utan endast gammaldags räknesnurror och lika föråldrade skrivmaskiner. Det enda rummet som var elegant var min företrädare Carl

Björkmans chefsrum – även det utrustat med ett åldrigt men jättelikt jalusiskrivbord, ett arv från grundaren P.K. Wahlström, och en liten sittgrupp i ena hörnet. Allt var inrymt i ett hus mitt emot Nalen i ett kvarter som delvis var rivet och ett tillhåll för knarkare.

Jag lyckades på ganska kort tid – ett år kanske – pensionera de äldsta, några av de yngre slutade självmant, bland annat Maj Sjöwall som snart skulle skriva de sedan så berömda Beckböckerna med sin sambo Per Wahlöö. Lagret lade jag ner, flera anställda var alkoholiserade och det dracks öppet på arbetstid. Lagerchefen försvarade sig med att han inte söp på arbetstid utan bara drack konjak. Jag misstänkte honom för oegentligheter, att lämna ut böcker till bokhandlare som betalade honom kontakt. Även den kvinnliga kamreren, som han hade ett förhållande med, misstänkte jag för förskingring och jag lyckades bli av med båda när jag upptäckte att de ockuperade min soffa på nätterna. Lager och distribution löste jag genom att föra över dem till Adam Helms/Forums distribution utanför tullarna. Det blev mer lönsamt för oss båda.

Jag minns inte om jag fick någon hjälp med personalproblemen, men antagligen tog Bonniers personalavdelning hand om allt med förtidspensionering, avgångsvederlag, etc. De som blev kvar var alla sympatiska och kvalificerade, framförallt Carl B:s sekreterare Ulla Strauss (sedan Asplund), som skulle bli min närmaste medarbetare och vän under alla år på W&W. Eric Blomberg, som var produktionsansvarig, var i sextioårsåldern, mycket kunnig och vi fick också snart ett bra samarbete. Att han uppskattade mig visade han genom att välja in mig i Skridskoseglarklubben, på den tiden ett exklusivt sällskap som krävde två garanter. Snart anställde jag flera av mina medarbetare från Aldus – Märta-Stina Danielsson som redaktör och Ingela Ingelsson för ekonomin. En viktig medarbetare som saknades var en försäljningschef. Jag annonserade och fick svar från Sigvard Olsson, som arbetade på Sandbergs bokhandel. Han var i hög grad självlärd och hade gått

på Brunnsviks folkhögskola, arbetarrörelsens legendariska skola, var självklart litterärt intresserad och hade samtidigt försäljarvana och bokhandelskunskap. Han blev en omistlig medarbetare som jag kunde rådgöra med inte minst när det gällde utgivning av både större och mindre verk. Han byggde snabbt upp en försäljningsavdelning med tre försäljare – alla utmärkta – och så småningom en assistent, Anders Söderberg, även han en stor tillgång i alla år på W&W.

Nu gällde det att få fart på verksamheten. Utgivningen hade i och för sig pågått under hela 1961, även efter Carl Björkmans död. Böcker planeras ju ofta flera år i förväg och Eric Blomberg såg till att manuskripten skickades till tryck och att böckerna sedan kom ut i bokhandeln. Någon aktiv försäljning fanns däremot inte. Utgivningen bestod mest av nya böcker av författare som länge tillhört förlaget. Det märktes att Carl Björkman inte orkat med någon kreativ verksamhet de sista åren. Min mor Lena Gedin, som var litterär agent, berättade alltid med tillfredsställelse att Carl Björkman brukade ringa henne och be henne att skicka kontrakt på några lämpliga underhållningsböcker – hon fick välja själv, han läste dem uppenbarligen inte.

Det var en brokig utgivning. Carl Björkman brukade deklarerat att ett förlag skulle vara som en dagstidning: representera både ledarsida, kulturavdelning, sportavdelning och något för ungdomen. Det framgick tydligt när jag tittade på 1961 års utgivning – inte mindre än 79 böcker, där de flesta böcker redan kommit ut.

Där var påtagligt många böcker av min företrädares journalistvänner. Carl Björkman var film- och ibland teaterkritiker i Dagens Nyheter. Det var kåserisamlingar av Red Top och Kar de Mumma och åtskilliga böcker med berättelser från de olika länder där journalisterna var stationerade, som Sven Aurén från Paris, Svend Bahnsen från Wien, Carl-August Bolander från Rivieran och Svante Löfgren likaledes från Frankrike. Vidare ett

antal detektivromaner och thrillers från både svenska och utländska författare, med Patricia Highsmith i spetsen och Kjerstin Göransson-Ljungman och några andra kvinnliga deckarförfattare som var ganska okända.

Intressanta var de finländska författarna, som tillkommit genom att W&W på 30-talet inkorporerade Holger Schildts förlag från Helsingfors, där Schildt fortfarande var verksam. I varje fall erhöll han en månatlig pensionsutbetalning. I årets utgivning fanns både Rabbe Enckell, Olof Enckell och Sally Salminen. Till det kom en röra av böcker som verkade tillkomna av en slump, som *Alla tiders hundhistorier*, Göteborgsförfattaren Claes Krantz *Hemma-vatten och vrakstränder*, fiskeexperten Curt Lindhès *Fiskekännaren*, bibliotekarien Elsa Olenius *De vackraste julsagorna*, Roths *Förkortningslexikon*, artonhundratalsklassikern Elias Sehlstedts *Dikter och prosa*, fotbollslegendaren Nacka Skoglund *Jag hänger mé*, läkaren Axel Westmans *Hormoner*, och så vidare.

Det var ett sammelsurium utan riktning och linje. Åtskilliga fackböcker var gamla och trycktes i nya upplagor, vilket naturligtvis bidrog till ekonomin, men ingen redaktör tycks ha kommit i närheten av dem. Det skulle visa sig att dessa många gånger omtryckta böcker var antingen så föråldrade att de inte gick att använda eller hade förlorat stora delar av sitt innehåll vid varje omtryckning – satsen hade sparats av tryckeriet, där man hade lånat bokstäver ur handsättningen! De första åren råkade jag ut för två pinsamma incidenter. Boken *Nio månader* av den kände gynekologen Axel Westman hade kommit ut 1941 och förelåg nu i sin fjärde upplaga från två år tidigare, 1959. Det var en handledning för blivande mödrar. Jag fick veta av en upprörd läsare att den var totalt föråldrad och gav en hel rad felaktiga råd till kvinnor i "grossess", som det fortfarande hette. Vi tryckte aldrig om den mer.

Värre var det med en minor classic, Pelle Molins *Ådalens poesi*. Den hade kommit ut 1897 och trycktes om regelbundet, den kanske till och med användes i skolorna. 1941 hade tolfte upplagan

utkommit. Sedan hade den försetts med illustrationer och ett nytt förord, men texten var oförändrad. Intet ont anande gav vi ut den 1964 i den nystartade W&W-serien. Det resulterade i en helsida i Dagens Nyheter av en privatlärare som hette Erik Gamby. Han visade detaljerat att boken, visserligen skriven på dialekt, var totalt oläsbar. För varje ny tryckning hade delar av sättningen blivit förstörd och ersatts på måfå med nya bokstäver eller ord av tryckeriet. Gamby hade helt rätt, boken var oläsbar och vi tryckte förstås aldrig om den. Hur denna text hade kunnat överleva tryckning efter tryckning är fortfarande obegripligt.

Återstod skönlitteraturen, som var W&W:s starkaste sida. Carl Björkman hade varit redaktör för Nya Dagligt Allehandas kulturbilaga och därigenom fått kontakt med både svenska och utländska författare. Litteraturlistan imponerade, även om den var ganska begränsad. Där fanns böcker av Sven Fagerberg, Jan Fridegård, Jascha Golowanjuk, Waldemar Hammenhög, Juan Ramón Jiménez (Nobelpristagare 1956), Olof Lagercrantz och William Styron. Fler författare som inte var med på just det årets utgivning var Per Wästberg, Marcel Aymé, James Baldwin, Folke Dahlberg, Bo Grandien, Hans Ruin, Göran Schildt, Hans Björkegren, Marguerite Duras, Lasse Söderberg, med flera. Det var en liten men underbar lista. Där fanns flera av mina favoriter – jag upplevde det som en gåva. Det uppvägde alla svårigheter och problem som fanns med att få W&W att fungera igen.

Men där var också en oöverskådlig mängd av "underliga" böcker, som Nacka Skoglunds memoarer, en erotisk roman av Lunda-profilen och musikexperten Sten Broman, vidare *Alla tiders hundhistorier*, *Konsten att spå i hand*, *Förkortningslexikon* och så vidare. Och en tredje kategori med litterära böcker av författare som Olof och Rabbe Enckell, Paul G  r  ldy och Elias Sehlstedt som det var ett nöje att ge ut, men ett dyrbart sådant som vi egentligen inte hade råd med.

Jag började med att kontakta alla W&W:s författare, oberoende av om jag gillade deras böcker eller inte. Det gällde att bevara en kontinuitet. Det var en blandad upplevelse. Några blev glada att det plötsligt fanns en förläggare som brydde sig, några skällde och undrade vad jag var för en ung slyngel, ett par sa att de nu ville byta förlag. I stort sett var det positivt och jag frågade förstås vad de hade för framtidsplaner. Men framförallt började jag se mig om efter nya författarskap, nu skulle jag bygga upp en egen utgivning av både fack- och skönlitteratur och ett eget kontaktnät med andra förläggare och litterära agenter.

Jag hade knappt haft sådana kontakter tidigare, Aldusböckerna skapade vi i stor utsträckning själva och böckerna var så nischade att det inte var de vanliga internationella allmänlitterära förlagen som jag hade haft kontakt med. Det är här korrespondensen till och från W&W kommer till användning. Så låt oss se vad breven berättar. Jag tar dem någorlunda kronologiskt så att du som läser detta kan följa med min första något förvirrade verksamhet.

Det börjar med ett brev från Georg Jervin (12.9.61), ny chef för det danska förlaget Hasselbalch, som gav ut den danska utgåvan av den framgångsrika populärförfattaren Margit Söderholm och frågade efter hennes nya bok. När Jervin får veta att jag efterträtt Carl Björkman får jag ett entusiastiskt brev där jag blir lyckönskad till det nya jobbet och gratulerad för "Deres eksplosive succes indenfor svensk forlagsvesen, vil der næppe være nogen, der ha større mulighed for att føre dette smukke forlag med de mange interessante udgivelser frem til en stærkere og større position". I december får jag besök av Jervins andremän, Ebbe Wilkenschildt, och bjuder honom på middag tillsammans med min fru Birgitta och han tackar nöjt. En vecka senare är jag i Köpenhamn med B. och då är det vi som blir bjudna på middag och får blommor skickade till hotellet. På detta sätt etablerades den första kontakten med ett danskt förlag som skulle bli vår samarbetspartner un-

der många år. Att Jervin kände min mor Lena Gedin, som ju var litterär agent, hjälpte naturligtvis mycket till. Jag förstod att jag inte behövde börja helt från början i denna nya internationella värld som är så viktig i vårt yrke.

Jag upptäckte också att jag, mot förmodan, redan hade ett visst kontaktnät i förläggarvärlden. Redan i augusti 1961 får jag brev från Harald Grieg, Gyldendal Norsks magnifika förläggare, som önskar "til lykke med Deres nye stilling. Wahlström & Widstrand er jo et meget interessant forlag, og det må være morsomt å bli satt i ledelsen av det". Samtidigt hoppas han att jag blir kvar på Aldus. Anledningen till brevet var att han ville ha ett exemplar av Tingstens memoarer. Att byta böcker var ett utmärkt smörjmedel förläggare emellan.

En annan norsk förläggare var lika positiv, han hette Magnus Andresen och var från Nasjonalforlaget. Jag mindes inte att vi hade träffats förut när han skrev: "Jeg vil også få lov att gratulere deg med den fantastiske success du personlig har hatt med din stilling som direktør for Wahlström & Widstrand. En flottere success enn det du har hatt, kan vel neppe vare mulig" (14.12.61). Även han måste ha syftat på Aldus – varför han tog i så våldsamt vet jag inte, kanske för att han var Margit Söderholms norske förläggare, men jag slickade skamlöst i mig berömmet.

Carl Björkmans kontrakt med författarna var nästan alltid skrivna för hand. Jag kan se honom framför mig med pennan i handen och författaren mittemot det stora jalusiskrivbordet. Kontrakten var ofta ofullständiga, till förlagets fördel. Ett sådant dök upp i ett brev från Gustaf-Otto Adelborg (1883–1965), vars namn jag kände till men som jag trodde var död sedan länge. Han hörde till kretsen kring Vilhelm Ekelund och det stod en mystisk aura omkring honom. När han hörde av sig hade han försörjt sig som antikvariatsbokhandlare i många år och gav ut sin sparsamma produktion på egen hand, men W&W distribuerade hans böcker. Brevet gällde

en avräkning av försäljningen, där han meddelar att han fått betalt för den ordinarie försäljningen men inte för reaförsäljningen: "Av kontraktet framgår det visserligen, att det är meningen, att Eder redovisningsskyldighet skall upphöra efter en tid – men tidpunkten är icke fixerad (är icke ifylld). Nu undrar jag, om Eder underlåtenhet att ifylla datum kan betyda, att jag har anledning att (i mitt fall) motse en redovisning, även för försäljningen till nedsatt pris" (2. o. 6.10.61). Jag kände mig snarast hedrad över kontakten med denna legendariska person och givetvis fick han pengarna – knappt tusen kronor.

Att alla förlagets författare inte var lika ödmjuka fick jag snart uppleva. En av dem, Knut Hagberg, fil.dr. i historia och fri skribent, skriver till förlaget att han inte vet vem som efterträtt C.B. men att han har en bok liggande i spaltkorrektur, *Den tjocke kungen*, och "enligt överenskommelse med Carl Björkman" skulle han få "en större summa". Han hade fått 2 000 kr och "nöjer sig tills vidare" med ytterligare 1 000 kr, som han önskar erhålla omedelbart (15.8.61). Något kontrakt fanns inte och jag svarar artigt att jag är den nya chefen och jag ser att han har en skuld till förlaget på 3 086 kr. Och lägger till: "För att få denna skuld ur världen vore jag tacksam att få kreditera Ert konto med de önskade 1 000 kronorna, varvid alltså skulden reduceras till 2 086 kr" (18.8.61). Min fräckhet – vi hade ju inga pengar och det var inte en utfattig Adelborg som skrev, utlöste en imponerande explosion från Knut Hagbergs sida (han hade före brevet tydligen redan skällt ut mig per telefon):

"Vreden som brann hos peliden Achilles" var förvisso anmärkningsvärd, när jag ringde Er från Mörbylånga. Nu har den lagt sig dels och framförallt därför, att jag tyckte Er röst i telefon lät sympatisk, dels därför att jag inser, att det för en debuterande verkställande direktör är en fjäder i hatten, om han lyckas i grund lura, bedraga och skinna en medmänniska.

Han avslutar med: "Jag vet att Natur och Kultur med entusiasm tar boken och så snart jag kommer till Stockholm skall jag kontakta Johan Hansson [Natur & Kulturs chef, min anm.] och då skicka Ert förlag beloppet." Så blev det förstås inte, vi gjorde upp i godo och boken kom ut, liksom ännu en bok. Sedan övergick Hagberg till Norstedts (!) med nästa bok.

Redan den 11 september börjar jag leta efter nya författare. Då skriver jag till Harald Hamrin, som begett sig som student till Sovjetunionen, att jag läst hans artiklar från Moskva i Vecko-Journalen och undrar om det kan bli en bok. Det blev det inte, men Harald blev så småningom minister i Rom och vi hade ett trevligt umgänge. Hans far var Agne Hamrin – DN:s mångårige Romkorrespondent – som hade givit ut böcker på W&W. Agne H. kom vid denna tid oinbjuden upp på förlaget, in i mitt rum, presenterade sig och sa ganska burdust: "Jag vill bara se hur den nye förläggaren ser ut." Sedan försvann han för gott.

Den 25 november skriver Jan Fridegård – jag var stolt över att få vara hans förläggare, jag ansåg och anser att han var en stor författare i sina bästa böcker, men i Akademiens finrum var han aldrig välkommen – och vi diskuterar hans kommande bok. Han berättar generöst att han varit i bokhandeln och att man talar positivt om Aldusböckerna – jag får igen stöd den vägen i min nya roll. En annan positiv kontakt var med Sven Aurén, Svenska Dagbladets mångårige Pariskorrespondent. Han skriver från Paris att han kommer till Stockholm och vill bjuda mig på lunch. Jag minns fortfarande ett lyckat möte på Konstnärsgården där jag lovade att han skulle få "normalkontrakt" – 16 2/3 procent i royalty – vilket han uppenbarligen inte hade tidigare. C.B:s handskrivna kontrakt var för det mesta på 3 000 kr i handen för 3 000 exemplar och därefter royalty – ofta endast på 10 procent.

Nästan alla C.B:s författare var missnöjda med sina kontraktsvillkor och när boken kom ut var de missnöjda med lanseringen

– Sven Aurén var inget undantag, trots vår angenäma lunch. Här en brevväxling med honom:

(8.12.15.2.62)

Med tanke på att våren nalkas och med den många svenska turistfärder till Frankrike, undrar jag om det inte skulle vara lyckat med en liten annonskampanj för "Här och Där"? Jag måste nog uppriktigt säga att annonseringen hittills varit mig en besvikelse – jag har aldrig utgivit ett så föga annonserat alster hos W.o.W. Bör detta uppfattas som en omläggning av förlagets annonspolitik överhuvudtaget eller som en tillfällig åtstramning?

Jag är väl medveten om att annonseringsklagande författare tillhör en förläggares klassiska irritationsämnen. Men jag skulle sätta stort värde på att få del av dina synpunkter.

Sven Aurén fick svar samma dag:

Jag är ledsen att Du har den uppfattningen att vi annonserat Din bok mindre än tidigare. I själva verket har vi annonserat "Här och där i Frankrike" för ett närmare 50% högre belopp än Din föregående bok. Anledningen att Du inte märkt detta är kanske att vi annonserat rätt mycket i Göteborg och Malmö och inte enbart hållit oss till Stockholm och Svenska Dagbladet.

Sven A. svarar omgående:

Tack för Dina upplysande rader och ha överseende med att jag tydligen varit i ogjort väder. Jag har naturligtvis en felaktig benägenhet för att bedöma annons vad jag ser i min egen tidning och DN som jag också läser.

Sven Aurén är nöjd denna gång – men han återkommer med missnöje över bristande annonsering.

De gamla W&W-författarna hörde av sig med jämna mellanrum, även om jag inte själv tog kontakt med dem. Waldemar Hammenhög var en av dem. Som så många på W&W hade han sett sin bästa tid som författare, vilket resulterade i ett ständigt missnöje med förläggaren. Till C.B. skriver han från Långbro sjukhus, som fortfarande kallades sinnessjukhus: "Om jag skulle skriva allt vad jag tänker om dig som gammal vän skulle jag bli förflyttad till en orolig avdelning, påsättas tvångströja, beläggas med hand- och fotbojor jämte munkavle och stöthjälm, varefter jag skulle bli nedsövd en månad i isoleringsrum ..." (12.12.61 – feldaterat?)

Till mig skrev han om C.B.: "Jag hade fattat ett definitivt beslut att lämna Carl Björkman och hans förlag [...] jag undvek att träffa honom under de två sista åren för att jag inte längre ville bevittna detta beklämmande inre sönderfall."

Waldemar Hammenhög var själv, tyvärr, i ett stadium av sönderfall. Han hade skrivit några betydande romaner på 20- och 30-talet, först debuten *Ester och Albert* och sedan *Pettersson och Bendel*, därefter gick det utför. Han återkom 1951 med en prisad roman, *Torken*, som handlade om hans alkoholmissbruk, men efter det var hans litterära produktion obetydlig. När jag fick kontakt med honom bodde han utfattig på ett hem. Det hindrade honom inte från att ställa alla möjliga krav. Jag tyckte synd om honom och gav ut hans sista tre–fyra romaner, alla lika dåliga och förbisedda. Han blev inte trevligare för det. Det måste ha varit tungt att leva så länge efter att förmågan hade slocknat. Till hans bitterhet hörde förmodligen att *Pettersson och Bendel* filmades 1933 där Bendel framställdes som en slug judisk affärsman. I Nazityskland blev den en kolossal succé just för att den kunde utnyttjas i antisemitiska sammanhang.

Hans sista desperata försök att hävda sig finns i några nedanstående brev:

AB Wahlström & Widstrand, Stockholm den 27.10.64

Först i dag har jag erhållit redovisning för 1963, det är kontraktsbrott för tredje året i följd.

Jag anmodar Er att inom 6 dagar från dagens datum sända mig bankränta på kr. 1.058:25, gällande för tiden 1 okt. till 27 okt.1964.

Högaktningsfullt W. Hammenhög

Jag svarar:

Författaren Waldemar Hammenhög, 28 okt.1964

Med anledning av Er skrivelse av den 27 ds. ber vi få framhålla att redovisningsdatum fr.o.m. i år framskjutits till den 30 oktober. Detta torde Ni ha underrättats om ifrån Författarföreningen liksom Ni fått besked från oss. Några krav på ränta kan därför givetvis inte bifallas.

Wahlström & Widstrand

AB Wahlström & Widstrand, Stockholm den 3 nov.1964

Endast för ordningens skull skickade jag ert brev av den 28 okt. till Sveriges Författarförenings advokat Carl-Axel Sandberg. Denne svarade bland annat: "Varken Författareföreningen eller Wahlström & Widstrand eller någon annan utomstående kan ändra redovisningsdatum i ett förlagsavtal mellan Eder och ett förlag. Detta är så självklart som helst."

Vidare: "Förlaget skulle hava redovisat före september månads utgång eller dessförinnan begärt Edert frivilliga samtycke till redovisningsfristens framflyttning".

Ni har inte förhandlat med mig om saken och följaktligen inte heller fått mitt samtycke.

Jag emotser den begärda räntegottgårelsen per omgående då jag i annat fall låter ärendet gå till rättsligt avgörande.

Högaktningsfullt

W. Hammenhög

Det hela är en sorglustig historia även från vår sida. Breven från honom är inte riktade till mig utan till förlaget, liksom svaret, där underskriften inte är med på vår kopia. Jag gissar att jag dikterade svaret till Ingela Ingelsson som hade hand om ekonomin. Det hela rörde sig om en månads skillnad och var mycket riktigt enligt en överenskommelse mellan förläggarnas och författarnas föreningar. Vårt fel var naturligtvis att vi inte hade formellt underrättat Hammenhög, där hade juristen helt rätt i att avtal gäller.

Hur en månads ränta kunde bli mer än tusen kronor är svårt att förstå och jag minns inte heller hur vi löste det. Det finns inga fler brev.

Hur långt C.B:s alltmer desperata sätt att missköta de ekonomiska mellanhavanden med sina författare gick, fick jag insyn i av ett brev från Claes Krantz till C.B. från mars 1961. Claes Krantz var en göteborgsk journalist som skrev trevliga lokalböcker från Bohuslän. Han skriver på våren 1961 till C.B.:

(20.3.61)

I förlitande på dina försäkringar i telefon hade /jag/sagt nej till det mera fördelaktiga erbjudande jag hade från annat håll. Jag avsåg naturligtvis inte att de tre tusen kronorna skulle fastställas som totalhonorar utan att jag skulle få en större utbetalning vid kontraktets underskrivande. Inte skriver jag väl och telefonerar för att få ett sämre honorar än jag hittills har haft.

Det var ännu en missnöjd författare som jag fick ta hand om. Ganska omgående fick jag ordna en annan utbetalning. Jag skriver till Claes Krantz: "Strax före jul hörde jag att Ni inte kände till att det utkommit en andra upplaga av Bohuskust och att denna inte heller har redovisats. Tyvärr är detta alldeles riktigt" (28.12.61). Jag skickade 3 440 kr, det som vi var skyldiga, till författaren, vi kom på god fot och gav ut flera böcker om västkusten av honom.

Överhuvudtaget kunde man indela W&W:s författare i tre kategorier: de åldrade som hade sin bästa tid bakom sig, de yngre som var lovande, och de som var i sin bästa tid. De senare kategorierna var avsevärt mindre än den förra. En i den första kategorin var Jascha Golowanjuk, som 1937 slog igenom med sin debut *Min gyl-lene väg från Samarkand* och efter det gav han ut i stort sett en bok om året, utan att nå upp till succén med debuten. Hans böcker sålde bra under åtskilliga år, men när jag kom till W&W var kurvan på väg brant nedåt, både vad gällde böckernas kvalitet och försäljning. Min mor var hans agent och jag hade träffat honom åtskilliga gånger hemma på Linnégatan. När han fick höra att jag skulle bli hans förläggare skällde han ut mig. ”Du bara pratar och pratar”, skrek han i luren, ”hos din mamma där jag var huvudpersonen skulle du avbryta hela tiden”, och så vidare. Han hade alldeles rätt. Min mor hade kontor hemma och när det kom författare på besök deltog jag, som kaxig tonåring, ofta oombedd i samtalen på ett ganska omoget sätt. Jag förstod honom, försökte lugna ner honom och vi fick ganska snart en hygglig relation.

En brevväxling med honom kan ge en glimt av det mänskliga förhållande som kan uppstå mellan författare och förläggare.

6 februari 1962

Bäste Herr Golowanjuk,

Jag fick i går höra att Ni återigen blivit sjuk. Jag vill bara med dessa rader tala om hur tråkigt jag tycker detta är och att jag hoppas att Ni så snart som möjligt blir frisk igen.

Karolinska sjukhuset den 26.2.1962

Käre Per!

I mitt jultelegram har jag lagt bort titlarna med Dig men om Du inte vill får Du gärna kalla mig farbror! Framförallt tusen tack för konjaken som förljuvade min sjukhusvistelse och sen för rödvinet som blev många varma toddies.

Jag skickar Dig med min pappa min senaste bok och det är precis två månader före än det står i kontraktet. Men det skall inte bli någon vana!! Ulla sade, att om förlaget fick manuskriptet så tidigt skulle bokhandlarna kunna läsa den vid midsommar. Jag kanske också kan påpeka att den här är min tjugofemte bok, alltså firar jag en sorts jubileum. Det vore kanske en extra krydda för bokhandlarna.

Som Du kommer att se är boken den här gången en lättare sak och gladare låt än den förra. Och jag tror det behövs. Den är filmatisk och måhända publikknipande.

Min gamle professor i violin har sagt: "Det är dåligt nog att spela för publiken, men det är oförlåtligt att spela för kritiken."

3 april 1962

Käre Jascha,

Tack för vykortet som kom i dag. Det gläder mig att Du trivs där nere och jag skriver nu för att, som jag hoppas, ytterligare öka Ditt välbefinnande. Du kanske minns att vi talade om att försöka placera Dina böcker i någon billighetsserie och detta har nu lyckats med Svalan. De vill gärna köpa Mimosan blommor om vintern och betalar 6.000 kr a conto och 37,5 öre per sålt exemplar. Du kan räkna med att de säljer minst 35.000 exemplar.

23-4-62 (vykort)

Käre Per, ännu en gång varmaste tack för vad Du gjort för mig. För det första är jag glad att äntligen komma i kontakt med Bonniers och så gör pengarna mig säkert frisk, jag kan stanna längre än vad jag har tänkt.

Jag fortsatte att ge ut Jaschas böcker, tretton stycken mellan 1962 och 1976, böcker som blev allt tunnare, allt ointressantare och sålde allt sämre – jag ser i ett brev från 4.4.1963 att vi sålt knappt tre-

tusen exemplar av boken som kom ut året före. Jag tyckte att jag var skyldig honom det, W&W hade varit hans förlag från debuten. Då var upplagorna på hans böcker kring 30 000 ex. Redan min första jul på W&W kom det ett telegram från honom: "God Jul Lyckligt Nytt År För Hela Familjen Varmaste Tack För Medicin." Jascha led av svår ledgångsreumatism och behövde en dyr medicin som han inte hade råd med, så vi betalade den.

En av W&W:s viktigaste författare var Olof Lagercrantz. Han var en av dem som Gerard Bonnier försökte övertala att komma till Bonniers. (När konkursrykten började surra kring W&W blev många författare oroliga och flera förlag – även Bonniers, trots att de var huvudägare i W&W – passade på att locka över dem, dock utan framgång.) Vi kände varandra från Aldustiden, men de första breven är kortfattade och börjar med "Broder". Han hade tydligen varit allmänt irriterad på C.B., vilket överfördes på mig. Jag förstod honom, han tvingades redovisa alla de friex han beställde annars blev han debiterad, likaså för tågresor där mellanskillnaden mellan platsbiljett och sovvagnsbiljett blev föremål för diskussion. C.B. hade både en hjärtlig sida och en riktigt småaktig. I oktober lossnar det, nu är jag "Kära Per Gedin". Då har jag bett att få ge ut *Den fulländade fiskaren* av Izaak Walton, som Olof Lagercrantz hade översatt 1945, en underbar klassiker för den planerade W&W-serien. Dessutom hade vi tryckt en ny upplaga av höstens bok *Svenska lyriker*. Men, skriver Olof om *Den fulländade fiskaren*: "Jag blir en smula upprörd när jag tänker på att mitt eget arbete för denna sak betalades så uselt, medan W&W gjorde en sådan god affär [...] Jag ifrågasätter om inte vanlig författarroyalty eller någonting ditåt vore skäligt" (13.10.61).

Tidigare betalade förlagen ett engångshonorar till översättaren och ägde därmed översättningsrätten för all framtid. Denna orättvisa försvann ganska snart genom Författarförbundets agerande.